

# «قاصد تجربه های همه ناب»

به کوشش مهدی احمدی انورکی

---

سرشناسه: احمدی لفرکی، مهدی، ۱۳۶۲ - گردآورنده  
عنوان و نام پدیدآور: قاصد تجربه‌های هم‌ناب/ به کوشش احمدی لفرکی.

مشخصات نشر: تهران: عصر نوین، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۲۷۵ ص: ۵/۲۱×۱۴/۵ س.م.

شابک: ۷-۰۵-۷۳۱۵-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: ادبیات فارسی - ایران - تاریخ و نقد - مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: ادبیات فارسی - تاریخ و نقد - مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: ادبیات فارسی - تاریخ و نقد

موضوع: ادبیات تطبیقی - انگلیسی و فارسی

رده یب: ۲۷۵/الف PIR۳۳۷۵

رده بندی دیوب: ۸۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۱۰۹

---

«قاصد تجربه‌های همه ناب»

به کوشش مهدی احمدی لفرکی

انتشارات عصر نوین

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

۲۷۵ صفحه رقعی

چاپ اول: ۱۳۹۲

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تلفن: ۰۹۱۱۹۲۳۴۲۰۶

هرگونه استفاده از مطالب، طرح جلد، و صفحه‌آرایی کتاب بدون اجازه ناشر ممنوع است.

## فهرست مطالب

بررسی شیوه‌های فضاسازی نظامی در «لیلی و مجنون» ..... ۹  
لیلا رجب نسب آقامحلی

مطالعه‌ی تطبیقی شیوه‌های شخصیت‌پردازی در «لیلی و مجنون» نظامی و «رومنو و  
ژولیت» شکسپیر ..... ۳۵  
لیلا رجب نسب آقامحلی

مطالعه‌ی تطبیقی فضاسازی در «لیلی و مجنون» نظامی و «رومنو و ژولیت» شکسپیر ..... ۶۹  
لیلا رجب نسب آقامحلی

بررسی جلوه‌های زبان عامیانه در داستان «آداب بی‌قراری» اثر «یعقوب لیسان» ..... ۹۳  
لیلا رجب نسب آقامحلی

شخصیت و شخصیت‌پردازی سیاوش در شاهنامه ..... ۹  
لیلا رجب نسب آقامحلی

- ۱۳۵ ..... بررسی جلوه های فرهنگ عامیانه ی آذری در اشعار ترکی شهریار  
لیلا رجب نسب آقامحلی
- ۱۶۵ ..... بررسی عناصر داستان در «شهر آمریکایی» جلال آل احمد  
ماندانا حبیبی
- ۱۸۵ ..... بررسی و تحلیل آداب شعر در گرشاسپ نامه و هفت-پیکر  
فاطمه نظری چمازکتی
- ۲۰۷ ..... بررسی ساختار پلات، داستان و پایان در «طوفانی دیگر در راه است»  
لیلا رهنما
- ۲۳۳ ..... بررسی ساختار پلات، ساختار داستان و روایت در «گلدرسته ها و فلک»  
اعظم السادات عقیلی مسلمی
- ۲۵۷ ..... بررسی و تحلیل انسان کامل در اندیشه ی اقبال لاهوری  
داوود فراتی

## مقدمه

یکی از مقوله‌های بنیادین خردمندی است. تاریخ اندیشه از نقدهای ناآگاهانه به سمت نقدهای انتظامیافته حرکت کرده است. در کشور ما نقد، امری محفلی است و محصول همبستگی‌های اجتماعی نیست. مهم‌ترین تهدید نقد ما، پراکندگی و پرورده نبودن آن است. باید گفت در اوایل دهه‌ی هشتاد اقبال بسیار شدیدی بر بخش‌های مختلف ادبیات داستانی از اوایل دهه‌ی ۸۰ تا کنون رشد و شکوفایی داشته و این وضعیت معناداری است که نشان از تعقل‌گرایی و خردورزی در حال رشد نقد معاصر دارد.

طی دهه‌های اخیر نقد ادبیات معاصر بیشتر در حوزه‌ی ادبیات کلاسیک صورت گرفته است. البته نگاهی جدی هم به نقد ادبیات کلاسیک شده که منتقدان برآند تا متون کلاسیک را با نگرش‌های نوین بررسی کنند. هیچ‌کس در یک دهه‌ی اخیر، منتقدان تا حد زیادی به نظریه‌های جدید اقبال نشان دادند و این هم منافی معنا و امیدوارکننده است. شایان ذکر است اگر رویدادها و تحولات امیدوارکننده و قابل توجه این عرصه مورد توجه سیاست‌گذاران نباشد. بسیار نامبارک است و ما امیدواریم که همه‌ی مسئولان و سیاست‌گذاران عرصه‌ی نقد در این باره به اتفاق نظرهای کارآمدی برسند. در کتاب حاضر مقالات پژوهشگران حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی گردآوری شده تا سنگ بنایی برای تحقیقات بعدی در تاریخ نقد ادبیات معاصر باشد. امید آنکه این مقالات مورد قبول پژوهشگران حوزه زبان و ادبیات فارسی واقع شود.

و من الله التوفیق

مهدی احمدی لفورکی - زمستان ۱۳۹۲

## بررسی شیوه‌های فضا سازی نظامی در «لیلی و مجنون»

لیلا رجب نسب آقامحلی

(کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی)

### چکیده:

هر داستانی برای شکل‌گیری خاص خود نیازمند اختار و «عناصری» تشکیل می‌شود که با هنرمندی و خلاقیت داستان‌نویس به صورت یک داستان کنش، ظهور و نمود می‌یابد و داستان‌نویس با کمک این عناصر به آفرینش پیکره‌ی داستانی می‌پردازد. گفتنی است داستان از عناصر مختلفی تشکیل شده می‌شود که یکی از آن‌ها فضا است. فضا (جو) فضای ذهنی داستان است که نویسنده آن را به وجود می‌آورد. همچنین فضا در داستان به روح مسلط و حاکم بر داستان اشاره دارد. فضا، سایه‌ای است که داستان در آن سرکشی عناصرش بر ذهن خواننده می‌افکند. این سایه، در بافت و جوهر، یک دست و بدون تغییر است. در واقع سایه کنش‌های داستان در نسبیتی طبیعی با این فضا به کار گرفته می‌شوند. فضای داستان در درون مایه‌ی داستان می‌تواند سرد و بی‌روح، پرامید و یا اضطراب‌آور باشد. در ادامه باید گفت که یکی از شاعران بزرگ ادبیات ماست که هنر او در آثار منظومش به ویژه «لیلی و مجنون» کاملاً آشکار است. یکی از هنرهای نظامی در این داستان فضا سازی است. وی با هنرمندی خاص خود و با استفاده از عناصری چون توصیف، گفت‌وگو، صحنه پردازی و توصیف حالات درونی شخصیت‌ها به فضا سازی در داستان اقدام می‌کند. در این مقاله به بررسی شیوه‌های فضا سازی نظامی در داستان «لیلی و مجنون» پرداخته‌ایم.

**واژگان کلیدی:** نظامی، لیلی و مجنون، فضا سازی، توصیف، صحنه پردازی، حالات درونی شخصیت‌ها، گفت‌وگو.

## مقدمه

نظامی از شاعران بزرگ قرن ششم محسوب می‌شود که در عصر سلجوقیان می‌زیسته و به شعر و داستان نویسی، همت والایی گماشته، اما شهرت او به جهت اشعار نغز و شرایش فراگیر شده و زبانزد عام و خاص است.

شیوهی سرایش شعرش بسیار ساده و روان و بی‌پیرایه و به دور از هرگونه تکلف و زنجبیلیت و استعارات بس زیبا است، اما آنچه ابیات و اشعارش را درخور تحسین نموده، تشبیهات و استعارات بس زیبا است.

اساساً در شعران بزرگ بایستی خلاقیت و نبوغ در طرح موضوع شعر و نحوه انتقال به مخاطب شدن این کار را نظامی در حد اعلایی از مهارت انجام داده است. نظامی در قرن ششم همانند یک کارگردان قوی سینما، سکانس‌های بس به یاد ماندی از بازیگری لیلی و جمن و سایر بازیگران را به تصویر کشیده و در این نوآوری و خلاقیت از تمام امکانات فنی و اساسی همانند: نور، فضا، رنگ، محیط و سایر عوامل استفاده نموده و مخاطب را در روند کارش به شدت تحت تأثیر قرار داده است.

در برخی صحنه‌های تصویرسازی فقط لیلی و جمن دارد و یا فقط مجنون و اساساً مخاطب دیگری نیست و نظامی ذهن آن دو را به تصویر کشیده و این بخش‌های شعری همانند پرده‌ی نمایش از مهم‌ترین محورهای منظومه «لیلی و مجنون» است. گاهی نیز موضوعات فراوانی در ذهن تنهای او شکل می‌گیرد و بیابان از بیانش قاصر است، اما نظامی این تفکر، درد و رنج و تنهایی و حرمان لیلی و جمن را بسیار خوب به مخاطب انتقال می‌دهد.

یکی از هنرهای نظامی در منظومه‌ی «لیلی و مجنون» فضاسازی است و در این منظومه صرفاً فضاسازی را در مکان سر بسته به تصویر نکشیده، بلکه محل و مکان‌ها و زمان‌های بسیار متفاوتی را خلق کرده است. نظامی برای سرایش مثنوی «لیلی و مجنون» گاهی صحرا و بیابان را به تصویر کشیده و گاه سعی نموده حس زمان و مکان را به مخاطب منتقل کند.

## توصیف و فضا در داستان

یکی از عناصر سازنده و پیش‌برنده‌ی داستان، توصیف است. بنابه گفته‌ی «فلیس بنتلی»، توصیف در داستان زمانی شکل می‌گیرد که «زمان‌نویس جهان گردانِ استانش را متوقف می‌کند و با ما می‌گوید چه می‌بیند» (ایرانی، ۱۳۸۰: ۳۲۵). در مع توصیف آن بخش از داستان است که نویسنده به نقاشی محیط و سیمای ظاهری و باطنی شخصیت‌ها می‌پردازد.

هر داستان - چه کوتاه و چه بلند- به بیان بخشی از زندگی شخصیت یا شخصیت‌هایی می‌پردازد که نویسنده قصد معرفی آن‌ها را دارد و می‌خواهد خواننده را با آن‌ها آشنا سازد. به عبارت دیگر، داستان گزینشی از زندگی اشخاص است که طرح و سطر و پیکر آن‌ها را موجب می‌شود. همان‌گونه که خود داستان، گزینشی از زندگی شخصیت است؛ یعنی آن بخش از زندگی که مورد نیاز بوده در داستان آمده است. در توصیف نیز ذوق انتخاب و گزینش لازم است (میرصادقی، ۱۳۷۷: ۷۲).

«در بلاغت جدید، توصیف نوعی از بیان است که به تأثیری که دنیا بر حواس ما می‌گذارد، مربوط می‌شود. توصیف، کسب اشیاء، اشخاص، اوضاع و احوال و اعمال و رفتار را ارائه می‌دهد. هدف توصیف آتای تصویر و تجسم موضوعی است، به همان گونه که در وهله‌ی اول به چشم ناظر می‌آید» (سارن، ۷۵).

توصیف در داستان‌ها نقشی اساسی دارد و به آن‌ها تأثیر مهم می‌بخشد. نظامی در توصیف صحنه‌ها، موقعیت‌ها، شخصیت‌ها و روایات قهرمانان داستان هایش توانایی قابل ملاحظه‌ای دارد و این توانایی ارزش هنری آثارش را چند برابر می‌کند. نظامی با مهارتی کم‌نظیر به توصیف زمان، مکان و موقعیت داستان‌شان می‌پردازد.

در ادامه و در توضیح فضا و رنگ باید گفت «فضا و رنگ را آن حالت حساس دانسته‌اند که خواننده با خواندن اثر به آن دست می‌یابد و با کمک آن می‌تواند آن و هوای حاکم بر داستان را دریابد.» گاهی همان براعت استهلال است، مثلاً حالتی که از همان صحنه‌ی آغازین هملت (سه نگهبان بیمناک) به خواننده منتقل می‌شود، یا ابیات آغازین رستم و سهراب که می‌رساند در داستان با مرگی دلخراش و فاجعه‌ای

ناخواسته مواجهیم. هنری جیمز با توجه به این اصطلاح، Atmosphere of the mind یعنی فضای ذهنی را وضع کرد؛ به این معنی که نویسنده می‌کوشد حالت درونی را به خواننده منتقل کند» (شمیسا، ۱۳۷۸: ۳۴۳).

«در فرهنگ اصطلاحات ادبی هاری‌شا فضا و رنگ چنین تعریف شده است: اصطلاح فضا و رنگ از علم هواشناسی به وام گرفته شده، برای توصیف تأثیر فراگیر بر خلاقه‌ای از ادبیات یا نمونه‌های دیگری از هنر به کار برده می‌شود. فضا و رنگ با حالت‌ها و مجموعه‌ای که از صحنه، توصیف و گفتگو آفریده می‌شود، سروکار دارد. در فرهنگ اصطلاحات ادبی سیل‌ون بارت نیز چنین آمده است: هوایی را آرام، شوم، شاق و غیره... که خواننده به محض ورود به دنیای مخلوق اثر ادبی، استنشاق می‌کند، فضا و رنگ می‌سازد» (میرمادقی، ۱۳۷۶: ۵۳۱).

فضا و رنگ با دل‌تأثیرپذیری از عناصری چون گفتگو، لحن، شخصیت و... عنصری وابسته می‌دانسته‌اند. همان‌گونه که گفتیم، با آن‌ها عوامل هوایی است که عناصر و عواملی چون صحنه، توصیف، گفتگو و حالات درونی اشخاص داستان، در ایجاد آن نقشی به‌سزا دارند. در ادامه به توصیف و نیز عناصر دیگری که در ایجاد فضا در داستان «لیلی و مجنون» نظامی نقش دارند، خواهیم پرداخت.

## ۱- توصیف و فضا در «لیلی و مجنون»

### ۱-۱- توصیف مناظر

توصیف شب و روز، طلوع و غروب خورشید، بوستان و بیابان، اگر مناظر از جمله عوامل و عناصر سازنده‌ی فضا و رنگ در داستان لیلی و مجنون است. این نوع توصیفات در جای‌جای این داستان دیده می‌شود که در این‌جا به سبب دوری از اطالهی کلام به ذکر چند نمونه قناعت می‌کنیم.

### الف- وصف پاییز:

نظامی یک بار خزان را توصیف کرده و آن در مقدمه‌ی «بیان وفات لیلی» است. گویی از همان ابتدا خزان وجود لیلی را می‌گوید و برگ ریزان درخت لیلی است که هر